

ARBORELE CATEGORIILOR ARISTOTELICE LA TEOFIL CORYDALEU

ȘERBAN N. NICOLAU

„Căci nu trebuie să pierdem din vedere că, ceea ce fură Florența și Padova în secolele al XIV-lea și al XV-lea pentru studiile clasice în Occident, fură, începând din secolul al XVII-lea, păstrând întreaga proporție, Iașul și Bucureștiul pentru Orientul Ortodox: centre și citadele ale luminilor, unde fură în mare parte pregătite emanciparea și renașterea națională a tuturor popoarelor Peninsulei Balcanice.” (Cleobulos Tsourkas)

Aristotel este considerat cu îndreptățire creatorul logicii clasico-tradiționale. Miezul acesteia este format din teoriile celor trei forme logice clasice, noțiunea, judecata și silogismul. Prin cele șase tratate ajunse până la noi care alcătuiesc acum *Organonul*, făcând parte, ca și restul operei moștenite, din cursurile pe care Aristotel le făcea în Lykeion pentru un grup de elevi restrâns dar avizat, ne-a rămas doar teoria silogismului prin cele două *Analitici*. Prin *Analitica primă* ne-a rămas teoria silogismului în genere, iar prin *Analitica secundă* ne-a rămas teoria silogismului științific. Dar teoria clasică a silogismului presupune existența teoriilor primelor două forme logice clasice, noțiunea și judecata, care constituie materia silogismului, numite *materia proxima* în cazul judecății și *materia remota* în cazul noțiunii. Este de presupus, prin urmare, că Aristotel, fără îndoială un gânditor sistematic și un exemplu în acest sens, să fi avut teorii logice dezvoltate, încheiate și scrise și despre primele două forme logice, care însă s-au pierdut în vârtoarea istoriei neobișnuite a textelor aristotelice. O mărturie în acest sens despre un tratat pierdut care privea noțiunea avem de la Diogenes Laertios¹. Pe de o parte, despre noțiunile de maximă generalitate ne-a rămas tratatul *Categoriile*, iar despre anumite aspecte ale judecății tratatul *Despre interpretare*. Pe de altă parte, atât tratatele *Organonului*, cât și celelalte tratate acroamatice provenite din cursurile de la Lykeion conțin nenumărate referiri la aceste prime două forme logice, așa cum este de pildă definiția implicită a unei judecăți prin definiția premisei din *Analitica*

¹ Potrivit lui Diogenes Laertios (*De vitis philosophorum*, V, 22), Aristotel ar mai fi scris un tratat *Despre specii și genuri* (Περὶ εἰδῶν καὶ γενῶν) într-o carte, care s-a pierdut (cf. *Aristotelis Opera*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, editio Academia Regia Borusica, vol. V, Berlin, 1870, p. 1464, poz. 31).

primă. În plus, tradiția indirectă a comentatorilor greci oferă neprețuite informații despre partea pierdută a doctrinei logice aristotelice.

Așa stând lucrurile, cele două teorii nedezvoltate până la capăt în tratatele moștenite, pot fi reconstituite și prezentate în mod coerent logic cu teoria moștenită a silogismului, ca teorii de tip aristotelic, folosind celelalte scrieri aristotelice și comentariile în marginea lor. Meritul pentru reconstituirea formelor logice clasice ca principii formale și apoi reconstrucția logicii clasice ca o logică *ex principiis* revine logicianului și filosofului român Alexandru Surdu². În concluzie, logica clasico-tradițională reconstruită ca o logică *ex principiis* cuprinde trei teorii ale formelor logice ca principii formale, anume două teorii reconstruite, teoria noțiunii și teoria judecății ca teorii de tip aristotelic, și teoria silogismului moștenită în tratatele păstrate.

În genere, toate cele șase tratate ale *Organonului* au fost comentate în vechea școală a comentatorilor greci antici. Între acestea, cel mai comentat tratat este fără îndoială cel despre categorii. S-au păstrat și au fost editate în corpus-ul³ comentatorilor aristotelici interpretările a nouă comentatori: Porphyrius, Dexippus, Ammonius, Simplicius, Olympiodorus, Philoponus, David, Elias și Sophonias. Lor li se adaugă în secolul al XVII-lea ultimul comentator grec, atenianul Teofil Corydaleu. Încercările comentatorilor antici ai categoriilor lui Aristotel de a ordona logic tabloul celor zece au dus cu Simplicius și Olympiodorus la așa-numiții *arbori ai categoriilor*. Aceștia încearcă un fel de deducție logică a tabloului categoriilor, deși toți, începând cu Porphyrius, îi recunosc caracterul enumerativ și nedeductiv. În comentariul său⁴ din perspectivă modernă, Constantin Noica prezintă cele două încercări antice de ordonare prin comparație, considerând că arborele lui Olympiodorus este mai spontan și crește mai sugestiv, fiind mai puțin elaborat

² Studiile speciale dedicate de către Alexandru Surdu reconstituirii teoriei logice aristotelice în special și reconstrucției logico-clasice în general sunt în principal următoarele: *Despre problema termenilor singulari în silogistică*, în *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei, 1968; *Judecata ca principiu formal*, în *Probleme de logică*, vol. II, București, Editura Academiei, 1970; *Trei sensuri ale formei logice „noțiune” în interpretare logico-clasică*, în *Probleme de logică*, vol. III, București, Editura Academiei, 1971; *Despre înțelesul și semnificația cuvintelor*, în *Probleme de logică*, vol. IV, București, Editura Academiei, 1972; *Definiția aristotelică a silogismului*, în *Probleme de logică*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1972; *Interpretarea simbolică a primelor capitole din lucrarea lui Aristotel „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei, 1973; *Problema universalului la Aristotel din perspectiva lucrării „Categoriae”*, în *Probleme de logică*, vol. V, București, Editura Academiei, 1973; *Noțiunea clasică și conceptul hegelian*, în *Probleme de logică*, vol. VII, București, Editura Academiei, 1977; *Introducere la dialogurile logice în Platon, Opere*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989; volumele dedicate aceluiași probleme încep din 1971: *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971; *Actualitatea relației gândire – limbaj. Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei, 1989, reluată în ediția a II-a cu titlul *Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei, 2005; *Teoria formelor logico-clasice*, București, Editura Tehnică, 2008; *Cercetări dialectico-speculative*, București, Editura Tehnică, 2008.

³ *Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG) editat de Academia din Berlin la sf. sec al. XIX-lea și înc. celui de-al XX-lea.

⁴ Cf. C. Noica, *Pentru o interpretare a Categoriilor lui Aristotel*, în *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei, 1968, pp. 103–137.

decât cel al lui Simplicius care nu pare în consonanță cu interpretările antice obișnuite⁵. Analizând comentariului lui Teofil Corydaleu la antepredicamentele aristotelice se va putea constata că acesta este al treilea comentator care prezintă tabloul categoriilor aristotelice sub forma unui arbore al categoriilor.

Cea mai importantă scriere despre Teofil Corydaleu este cartea istoricului grec, cu studii la Universitatea din București în anii '40, Cleobulos Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'œuvre de Théophile Corydalée (1563–1646)*, Bucarest, 1948, apărută sub egida Institutului de Studii și Cercetări Balcanice, sub directoratul lui Victor Papacostea⁶. Ea este prima lucrare cuprinzătoare apărută în România, și deopotrivă în Europa, dedicată lui Teofil Corydaleu. Pentru cultura europeană în general, dar mai ales pentru cultura română, opera lui Teofil Corydaleu și lucrarea lui Cleobulos Tsourkas sunt importante din cel puțin șapte motive.

În plan european, în primul rând, Corydaleu reprezintă, așa cum spunea Constantin Noica, *ultimul mare comentator aristotelic de inspirație greacă*⁷. Cu el se încheie cele peste 19 secole de comentariu aproape neîntrerupt al operelor lui Aristotel în greaca veche. Între cele trei mari școli interpretative – greacă, arabă și latină medievală –, cea greacă este nu numai cea mai veche și cea mai întinsă în timp, dar, grăind în limba lui Aristotel, este și cea mai importantă, aici păstrându-se încă, spre deosebire de celelalte două, adâncimea unei gândiri originare. Dar departe de-a avea cu Teofil Corydaleu – cel care studiasă cu marii învățați ai Italiei din sec. al XVI-lea, într-una din cele mai faste perioade ale ei – o operă de scolastică greacă târzie, avem cu el o interpretare înnoitoare și nu lipsită de originalitate, așa cum nu sfârșise nici școala arabă prin averroism, și deopotrivă nici cea latină medievală prin tomism.

În al doilea rând, fiind vorba despre Aristotel, cel de la care se revendică nu doar mai toate ramurile filosofiei, dar până mai ieri și cele mai multe științe ale umanității, va fi vorba cu Teofil Corydaleu de *unicitatea pe care o reprezintă aristotelismul* privit drept corpus-ul filosofic și științific cel mai cuprinzător pentru cultura europeană, până târziu în modernitate. Comentariile lui Corydaleu cuprind partea cea mai importantă a operei aristotelice și se întind de la *Categorii*, din care s-a născut ontologia, trecând prin *Analiticele prime* și *Analiticele secundă*, care au dat logica și respectiv gnoseologia, trecând apoi prin tratatele *Fizica*, *Despre generare și distrugere* și *Despre cer*, care au dat fizica teoretică, iar cu ultima și astronomia, cosmologia și astrofizica, până la tratatul *Despre suflet*, care a dat psihologia, și *Metafizica*, de la care am moștenit până și numele acestei ramuri a filosofiei⁸.

⁵ Cf. C. Noica, *op. cit.*, p. 113.

⁶ A II-a ediție, revăzută și completată, a apărut la Salonic în 1967, sub egida Institutului de Studii Balcanice; citate în continuare *Les débuts ...*, ed. I / a II-a.

⁷ Cf. C. Noica, *Avant-propos* în Théophile Corydalée, *Introduction à la logique*, Bucarest, 1970, p. IX.

⁸ Cf. C. Noica, *Aristotelismul în Principatele Române în sec. XVII–XVIII. Pentru valorificarea filosofică a lui Teofil Corydaleu*, în *Studii clasice*, vol. IX București, Editura Academiei, 1967, p. 254–255.

Apoi, *în al treilea rând*, este vorba cu aceste interpretări aristotelice ale lui Teofil Corydaleu de *o operă inedită și*, în mare parte, *needitată* încă în Europa și în lume. Dacă Occidentul european a cunoscut în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea o mică parte din scrierile lui Corydaleu, prin edițiile londoneze și venețiene, și cu siguranță nu cea mai semnificativă, fiind vorba de epistolarii și lucrări de retorică și doar de comentariile la logică și o parte din tratatele de fizică, trebuie spus că acum este aproape uitat și în bună măsură necunoscut. În asemenea măsură uitat și necunoscut, încât publicarea manuscriselor care conțin comentariile lui au fost, din motive greu de înțeles, omise din corpus-ul comentatorilor aristotelici de limbă greacă publicat de Academia din Berlin (*Commentaria in Aristotelem Graeca*) la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, unde și-au găsit locul toți interpreții și comentatorii, până la cei minori, ale căror scrieri s-au păstrat în câte vreo bibliotecă mănăstirească apuseană.

Pe de altă parte, *în al patrulea rând* și în prelungirea gândului de mai sus, e drept că majoritatea manuscriselor corydaleene se găseau în momentul publicării ediției germane, și au rămas până în ceasul acesta, în Orientul european și în Orientul Apropiat, unde deopotrivă au fost uitate și au devenit necunoscute, după ce aproape un secol și jumătate au constituit *baza învățământului academic*, cu nimic mai prejos decât cel apusean⁹. Începând cu Academia din Fanarul Constantinopolului, al cărui rector a și fost o vreme Teofil Corydaleu, până la Academiiile Domnești de la Iași și București, unde el n-a călcat niciodată, dar unde mai târziu spre sfârșitul sec. al XVII-lea cursurile se făceau în greaca veche cu profesori proveniți din discipolii formați de el și după comentariile lui¹⁰, Orientul îi datorează ceea ce, în mod paradoxal la prima vedere, s-a putut numi iluminismul aristotelic, total opus aristotelismului dogmatic cu care sfârșise Apusul medieval stărnind violenta reacție renașcentistă.

Așa încât, *în al cincilea rând*, tocmai de acest iluminism aristotelic au avut din plin parte mai ales Principatele Române, devenind, prin cele două Academii Domnești de la Iași și București, vreme de aproape 150 de ani centrul lui și al filosofiei grecești în genere. Pentru un veac și jumătate (sec. XVII–XVIII) învățământul superior românesc din aceste două academii s-a făcut în limba lui Aristotel și după un program aristotelic. Dincolo de mărturiile consemnate de către istorici, deopotrivă de importante, în această ordine stă mărturie faptul că aici, în Iași și București, se găsesc *cele mai multe manuscrise* conținând comentariile lui Teofil Corydaleu. Numai biblioteca Academiei Române posedă peste 60 de manuscrise, al căror inventar este dat în cartea lui Cleobulos Tsourkas. Lucrarea lui André Wartelle¹¹ enumeră, cu siguranță nu exhaustiv, aproape 250 de manuscrise corydaleene.

⁹ Cf. C. Noica, *Avant-propos* în Théophile Corydalée, *Introduction à la logique*, Bucarest, 1970, p. IX.

¹⁰ Vezi Ariadna Camariano-Cioran, *Les Academies Princieres de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974, pp. 363–662.

¹¹ Vezi *infra*, n. 14.

În al șaselea rând, fiind posesoarea celei mai bogate colecții de manuscrise corydaleene, România este locul unde s-a inițiat la începutul anilor '70, în premieră europeană, *publicarea operelor filosofice complete*, conținând toate comentariile rămase inedite, alături de cele publicate la Veneția în sec. al XVIII-lea. Ediția urma să cuprindă, în 7 volume, sub egida Comitetului Național Român al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, *Introducere la logică* (inedit), *Comentarii la Metafizică* (inedit), *Comentarii la tratatul Despre suflet* (inedit), *Comentarii la tratatul Despre cer* (inedit), *Curs introductiv la Fizica lui Aristotel* (Veneția, 1779), *Despre generare și distrugere după Aristotel* (Veneția, 1780) și *Comentarii și întrebări privind întreaga logică a lui Aristotel* (Veneția, 1729). Astfel, din inițiativa și în traducerea lui Constantin Noica, cel care a făcut o adevărată campanie pentru publicarea și cunoașterea ultimului mare comentator aristotelic de limbă greacă, au apărut la București primele două volume de opere complete în ediție bilingvă (text grec și traducere franceză) cuprinzând *Introducere în logică* (1970) și *Comentarii la metafizică* (1973). Din păcate, și cu mare pagubă pentru cultura română și europeană, celelalte au rămas în continuare nepublicate.

În sfârșit, în al șaptelea rând, cartea lui Cleobulos Tsourkas, *Începuturile învățământului filosofic și gândirii libere în Balcani. Viața și opera lui Teofil Corydaleu*, a rămas până azi cea mai importantă și cuprinzătoare lucrare despre Teofil Corydaleu. Prima parte a lucrării prezintă viața și contextul cultural european în care s-a format gânditorul, opera lui și importanța pentru spațiul balcanic și românesc, cu un capitol special despre Academii Domnești din Principatele Române și altul despre manuscrisele din biblioteca Academiei Române. A doua parte a lucrării prezintă în cinci capitole comentariile lui Corydaleu la tratatele aristotelice de logică, fizică, *Despre generare și distrugere*, *Despre cer* și la tratatul *Despre suflet*. Comentariul lui Cleobulos Tsourkas, unul din rarii cunoscători și cercetători capabili să descifreze manuscrise grecești vechi, este însoțit de numeroase și ample citate în greacă din edițiile venețiene, extrem de rare, și din manuscrisele corydaleene (peste 600 de fragmente, netraduse, cel mult parafrazate în text), acestea din urmă inedite și de o fundamentală importanță pentru cercetare¹².

Două sunt lucrările în care Teofil Corydaleu a comentat *Categoriile* lui Aristotel. Prima se numește *Comentarii și întrebări privind întreaga logică a lui Aristotel* (Εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα καὶ ζητήματα) și a fost tipărită în limba greacă la Veneția în 1729¹³. A doua este un compendiu numit *Expunere rezumativă a logicii sau scurt tratat de logică* (Ἐκθεσις κατ' ἐπιτομὴν λογικῆς πραγματείας) și a fost tipărită în limba greacă și franceză la București în

¹² Citatele și trimiterile de mai jos la edițiile venețiene ale operelor corydaleene sunt date după aceste numeroase fragmente din cartea lui Cleobulos Tsourkas.

¹³ Apărută la 83 de ani de la moartea autorului (1646) prin grija lui Alexandru Kangelaris, doctor-filosof și scriitor (cf. Cl. Tsourkas, *Les débuts ...*, ed. a II-a, p. 99), *Comentarii la logică* este la fel de rară ca și manuscrisele păstrate (numită în continuare *Comentarii*).

1970 sub titlul *Introducere în Logică* (Προοίμιον εἰς λογικήν)¹⁴. Comparația între textul *Comentariilor* și textul *Introducerii* dezvăluie faptul că ambele au aceeași structură¹⁵. Dar, cu toate că regăsim aceeași înlănțuire de idei, uneori *Introducerea* preluând pasaje întregi din *Comentarii*, Constantin Noica semnalează totuși ușoare diferențe între cele două¹⁶. Așa încât, în cele de mai jos ne vom referi la textul *Introducerii*, marcând aceste deosebiri pentru primele patru capitole ale *Categoriilor*.

Introducerea în logică este scrisă, după buna tradiție antică a comentariilor lui Porfir și Dexip la *Categorii*, sub forma unui dialog didactic, aici între maestru și învățăcel. După capitolele introductive, unde se fac precizări asupra definiției și materiei logicii, urmează comentariile la *Isagoga* lui Porfir și la tratatele aristotelice despre *Categorii*, *Despre interpretare*, *Analitica primă*, *Analitica secundă* și *Respingerile sofistice*¹⁷.

Comentariile la *Categorii* (p. 57–121) încep cu un prim capitol despre datele biografice esențiale ale autorului intitulat *Vedere de ansamblu asupra cărții Categoriilor* (p. 57–59). Urmează *Prolegomene* (p. 59–63) care enumeră cele șase sau șapte (ἕξ ἢ ἑπτὰ) lucruri ce trebuie dinainte cunoscute despre fiecare lucrare aristotelică: scopul scrierii, unde va fi vorba și despre materia ei, justificarea titlului, utilitatea, ordinea, autenticitatea și diviziunea cărții în părți¹⁸.

Materia tratatului, mai întâi, se spune că este *ființa însăși* (τὸ ὄν αὐτό), și mai ales *ceea ce se află în materie* (τὸ ἐνυλον¹⁹) sau *ființa angajată în real*, cum

¹⁴ Théophile Corydalée, *Introduction à la logique*, texte grec établi par Athanase Papadopoulos, précédé par une étude de Cléobule Tsourkas, traduit et présenté par Constantin Noica, Bucarest, 1970 (numită în continuare *Introducere*). Ediția Ath. Papadopoulos – C. Noica are la bază două manuscrise din biblioteca Academiei Române (nr. 484 și 562) care nu figurează între cele 18 manuscrise aflate în bibliotecă din Sud-Estul european și Orientul Apropiat cuprinse de André Wartelle în *Inventaire des manuscrits grecs d'Aristote et de ses commentateurs. Contribution à l'histoire du texte d'Aristote*, Paris, Éd. Les Belles Lettres, 1963. Ms. 484 (nr. 54 în Constantin Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909), copiat în sec. al XVIII-lea și conținând doar *Introducerea* de la p. 1–176, numit ms. A în note, stă la baza textului grecesc. Ms. 562 (nr. 329 în C. Litzica, *ibidem*), un miscelaneu din sec. al XVII-lea care conține *Introducerea* de la p. 558–761, este numit ms. B în note. Cele două au relativ puține diferențe, cu precizarea că din B lipsesc tabelele și ultima filă. Absența acestor diferențe remarcabile, spune Constantin Noica, nu numai în cazul acestora două, ci și în cazul celorlalte manuscrise colaționate, uneori cu textul tipărit al *Comentariilor*, ducе fie la ideea provenienței lor dintr-un singur prototip, fie se explică prin metoda dictării lecțiilor, așa cum se practica și la Padova pe vremea studiilor lui Corydaleu, care ar fi putut-o adopta (cf. C. Noica în Th. Corydalée, *Introduction ...*, p. XXXIV–XXXVIII).

¹⁵ Cf. Valeriu Streinu, *Doctrina despre logică la Teofil Corydaleu*, în *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei, 1968, p. 205.

¹⁶ Cf. C. Noica, *Notice sur l'Introduction ...*, în Th. Corydalée, *Introduction*, p. XXXI.

¹⁷ Cf. cuprinsului *Comentariilor* tipărite în 1729, dat de Valeriu Streinu (*op. cit.*, p. 205), *Respingerile sofistice* lipsesc din ediția venețiană.

¹⁸ *Comentariile* dau o ordine diferită față de *Introducere* (cf. C. Noica, *op. cit.*, p. XXXI); după cum se va vedea mai jos, desfășurarea subcapitolelor din *Introducere* nu păstrează nici ordinea de aici, nici numărul de șapte.

¹⁹ Cf. Pierre Chantraine (*Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris, Éd. Klincksieck, 1977, p. 1155) ἐνυλον provine din ἐν (în) și ὕλη (materie). Termenii ἐνυλος și τὸ ἐνυλον sunt des folosiți și în edițiile venețiene din *Comentarii la logică* (p. 136, 195, 265, etc.) și *Curs introductiv la Fizica lui Aristotel* (p. 18, 40, 258, 259, etc.).

traduce Constantin Noica, tocmai cea care este divizată în genuri diferite (ἥπερ ἐστὶ διαίρετόν εἰς διάφορα γένη) și rânduiește în fiecare gen potrivit generalității mai mari sau mai mici (ταττόμενον ἐφ' ἐκάστου γένους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καθόλου)²⁰. De îndată este marcată diferența dintre logică și metafizică, care deopotrivă se ocupă de ființă, dar în ea însăși (καθ' αὐτό), ca ființă (ἥπερ ἐστὶν ὄν), examinând natura genurilor subiacente (θεωρῶν τὴν οὐσίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν γενῶν). Logicianul, în schimb, examinează repartiția ființei în cele zece genuri supreme (ὁ λογικὸς τὴν διανομὴν τοῦ ὄντος εἰς τὰ δέκα γενικώτατα θεωρεῖ) și ordinea predicatelor în fiecare gen (τὴν τάξιν τῶν ἐν ἐκάστῳ γένει κατηγορουμένων), potrivit gradului lor de generalitate²¹. În aceiași termeni vorbește Corydaleu în *Comentarii* despre materia tratatului (περὶ τῆς ὕλης) și diferența de abordare a ființei în logică și metafizică²². Tema *Categoriilor* în primele comentarii păstrate, în speță cele ale lui Porfir, Dexip și Ammonius²³, este definită ca *diferențiere a claselor de cuvinte-gânduri-lucruri*, cu expresia lui Constantin Noica, sugerată tocmai de aceste interpretări antice²⁴. Pentru Porfir, „tema cărții poartă *asupra cuvintelor dătătoare de sens* (περὶ φωνῶν σημαντικῶν), *în măsura în care ele semnifică lucrurile diferențiate după gen* (καθὸ σημαίνουσι τῶν κατὰ γένος διαφόρων ὄντων)²⁵. „*Rostirile* (τὰ λεγόμενα) – spune Dexip – s-au constituit în felul următor de fiecare dată: singurele cu înțeles, spun cei vechi, sunt *gândurile* (τὰ νοήματα), de vreme ce *ele sunt despre lucruri* (περὶ τῶν πραγμάτων ἐστί) și pleacă de la lucruri. În primul rând sunt semnificate gândurile,

²⁰ Cf. Th. Corydalée, *Introduction*, p. 59.

²¹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

²² Cf. T. Corydaleu, *Comentarii*, p. 136: „Ἐκεῖνος γὰρ (ὁ μεταφυσικὸς), τὰς οὐσίας τῶν ὄντων διασκέπτεται, ἥπερ ὄντα εἰσὶ, παρὰ δὲ τοῖς λογικευομένοις ἢ τάξιν καὶ διαίρεσιν τῶν ὄντων γενικώτερον παραδίδεται ... ἐφ' ὅσον ἕτερον ἑτέρου πέφυκε κρίνεσθαι καὶ ἄλλο κατ' ἄλλο κατηγορεῖσθαι. Ὅθεν ὁ λογικὸς θεωρεῖ τὸ ὄν, μάλιστα δὲ τὸ ἔνυλον, ἥπερ ἐστὶ διαίρετόν εἰς διάφορα γένη, καὶ τὴν τάξιν τῶν ἐν ἐκάστῳ γένει κατηγορουμένων, ἥπερ εἰσὶ καθολικώτερα ἢ ἥττον καθόλου. Ὁ δὲ μεταφυσικὸς περὶ τοῦ ὄντος πραγματεύεται ἥπερ ἐστὶ ὄν, θεωρῶν τὴν οὐσίαν τῶν ὑπ' αὐτὸ Γενῶν” (trad. n.; „Într-adevăr, acela (metafizicianul) examinează în fond substanța ființării, cu certitudine tocmai cele care sunt ființări, iar ordinea și clasificarea prin diviziune a ființării este transmisă celor care trag concluzii într-un fel mai general ... cu scopul de a distinge cât de mult se deosebește natural una de cealaltă și cum una este atribuită alteia. Din care cauză, cel care se ocupă de logos examinează ființarea, și mai ales ceea ce este material, cu siguranță tocmai ceea ce este divizibil în diversitatea Genurilor, și ordinea predicatelor în fiecare gen, desigur tocmai ce este într-un fel mai general sau mai puțin general. Iar metafizicianul se ocupă de ființarea care cu certitudine este ființare, fiind dintre observatorii substanței Genurilor subiacente”).

²³ Traduse în vol. Porfir, Dexip, Ammonius, *Comentarii la Categoriile lui Aristotel*, însoțite de textul comentat, traducere, cuvânt înainte și note de Constantin Noica, București, Editura Academiei, 1968; varianta românească din *Categorii* și acești comentatori este dată după această ediție, notată „trad. C. Noica”.

²⁴ Cf. C. Noica, *Pentru o interpretare a Categoriilor lui Aristotel*, în vol. *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei, 1968, p. 104.

²⁵ Cf. Porphyrius, *Isagoge et in Aristotelis categorias commentarium* (*Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG), vol. IV, pars I), editat A. Busse, Berlin, 1887, p. 58, 15–16 (4r3–4), p. 45 în trad. C. Noica; subl. n.

iar abia după un al doilea sens și lucrurile²⁶. În urma lor însă, formularea care se impune și le rezumă pe primele îi aparține lui Ammonius: „Scopul filosofului este de a trata despre *cuvintele ce semnifică lucruri* (περί φωνῶν σημαίνουσῶν πράγματα) *prin mijlocirea gândurilor* (διὰ μέσων νοημάτων)²⁷. Deși Corydaleu nu vorbește despre clasele de cuvinte-gânduri-lucruri când se referă la materia *Categoriilor*, o face la începutul *Introducerii*, în capitolul 3, atunci când dă definiția logicii. „Comportamentul logic – spune el – este o artă, instrument al filosofiei (ή λογική ἔξις τέχνη ἐστὶ φιλοσοφίας ὀργανική), *aplicându-se cuvintelor care indică lucrurile prin gânduri* (περὶ φωνᾶς καταγινομένη δηλωτικὰς τῶν πραγμάτων διὰ τῶν νοημάτων), ...²⁸. *Comentariile* venețiene, deopotrivă, afirmă că „materia metodei logice (ὕλη τῆς λογικῆς μεθόδου) ... *sunt acelea dintre realități care prin mijlocirea gândurilor sunt semnificate de cuvinte* (εἰσὶν αἱ τῶν ὄντων διὰ τῶν νοημάτων σημαντικαὶ φωναί), ...²⁹.

Scopul (ὁ σκοπός) tratatului, prin urmare, spune al doilea subcapitol reluându-l pe primul, este *distribuția ființei în cele zece genuri supreme* (τὴν διάρσεις τοῦ ὄντος εἰς τὰ δέκα γενικώτατα γένη) și ordinea predicatelor în fiecare gen potrivit gradului lor de generalitate, cu diferența că aici este folosit *διάρσεις*, tradus prin *distribuție*, pentru *διανομή* (*repartiție*)³⁰.

Al treilea subcapitol vorbește *despre titlul* (περὶ τῆς ἐπιγραφῆς) *Categoriilor*. În fiecare dintre cele zece genuri (ἐν ἐκάστῳ τῶν δέκα γενῶν), predicatelor de ordin mai general se enunță totdeauna despre predicatelor de ordin mai puțin general (τὰ καθολικώτερα κατηγορήματα πέφυκε κατηγορεῖσθαι ἄει κατὰ τῶν ἥττον καθόλου), făcând-o nemijlocit sau mijlocit până la ultimii termeni și la indivizi (ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μέχρι τῶν ἐσχάτων καὶ ἀτόμων). *Toată această rânduire de asemenea predicatelor în fiecare gen* (πᾶσα ἡ τάξις τῶν τοιούτων κατηγορημάτων ἐφ' ἐκάστου γένους) se numește *predicare*, de la *κατηγορέω* (a predica)³¹, după cum i-am putea spune în românește, la fel de bine, salvând rădăcina grecească, *categorisire*³².

Utilitatea (τὸ χρήσιμον) tratatului, spune al patrulea subcapitol, este *cunoașterea primei și principalei materii a întregii metode logice* (τῆς πρώτης καὶ

²⁶ Cf. Dexippus, *In Aristotelis categorias commentarium* (*Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG), vol. IV, pars II), editat A. Busse, Berlin, 1888, p. 9, 22–25 (11, 2–5), p. 155 în trad. C. Noica; subl. n.

²⁷ Cf. Ammonius, *In Aristotelis categorias commentarius* (*Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG), vol. IV, pars IV), editat A. Busse, Berlin, 1895, p. 9, 17–18 (37b10–11), p. 230 în trad. C. Noica; subl. n.

²⁸ Cf. Th. Corydalée, *Introduction*, p. 13 (subl. n.).

²⁹ Cf. T. Corydaleu, *Comentarii*, p. 55 (subl. n.).

³⁰ Cf. Th. Corydalée, *Introduction*, p. 61.

³¹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

³² *A categorisi* înseamnă a așeza, a aranja, a clasifica potrivit categoriilor (cf. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, București, Editura Academiei, 1975) și este în general acceptat faptul că a venit din neogreacă în sec. al XVIII-lea (κατηγορῶ), având corespondent în macedoromână *cătiguriscu*, cu aceleași sensuri și *cătigurie*, cu sensul de *calomnie* (cf. Al. Ciorănescu, *Dicționarul Etimologic al Limbii Române*, București, Editura Saeculum, 2002, p. 157).

ἀρχικῆς ὕλης τὴν γνῶσιν ἐπὶ πάσης τῆς λογικῆς μεθόδου), cunoaștere nu numai utilă, ci și necesară (οὐ μόνον χρήσιμος, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖα) celui care se ocupă de asemenea lucruri³³.

Ordinea (ἡ τάξις) cărții, de care vorbește al cincilea subcapitol, se referă la *locul* (ἡ χώρα) pe care-l ocupă lucrarea *Categoriile* în ansamblul operei aristotelice, fiind *prima* pentru că *tratează despre prima materie a cercetărilor urmărite în logică* (περὶ τῆς πρώτης ὕλης διαλαμβάνει τῶν μεθοδευομένων ἐν τῇ λογικῇ)³⁴.

În sfârșit, al șaselea subcapitol se ocupă de *împărțirea* (ἡ διαίρεσις) tratatului în cele trei părți distincte. Prima parte (τὸ πρῶτον μέρος) cuprinde *anumite teze prealabile* (προθεωρίαν τινῶν), a doua (τὸ δεύτερον μέρος) conține *exegeza și prezentarea celor zece genuri* (τὴν ἐξήγησιν καὶ παράδοσιν τῶν δέκα γενῶν), iar a treia (τὸ τρίτον μέρος) expune *anumite consecințe ale doctrinei categoriilor* (τίνα παρεπόμενα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν κατηγοριῶν)³⁵.

Al treilea capitol, intitulat *Despre prima parte* (p. 63–65), prezintă pe scurt conținutul primelor trei capitole, cele numite cu timpul antepredicament. În interpretarea lui Corydaleu, primul capitol prezintă *trei definiții* (τρῆς ὀρίσμοι), al doilea vorbește despre *trei diviziuni ale realităților* (τρῆς διαίρεσις τῶν ὄντων), iar al treilea expune *trei reguli* (τρῆς κανόνες)³⁶.

Primul din cele două subcapitole pe care le cuprinde acesta, numit *Despre diviziune în general* (p. 63–65), pleacă de la definiția *diviziunii* (ἡ διαίρεσις) prin *distribuție* (ἡ διανομή). „O diviziune – spune Corydaleu – este distribuția a ceea ce are părți, în ele însele (ἐστὶ διανομή τοῦ ἔχοντος μέρη εἰς αὐτὰ ταῦτα)”.³⁷ Există *trei* feluri de diviziune. Prima este *diviziunea genului în specii* (διαίρεσις γένους εἰς εἶδη), a doua este *cea a întregului în părți* (διαίρεσις τοῦ ὅλου εἰς μέρη), iar a treia este *cea a unui cuvânt omonim în semnificațiile sale proprii* (διαίρεσις τῆς ὁμωνύμου φωνῆς εἰς τὰ οἰκεία σημαίνόμενα). Prima, diviziunea genului în specii, se poate face fie *prin sine* (καθ' αὐτό), fie *prin accident* (κατὰ συμβεβηκός). Potrivit accidentului, diviziunea poate fi, la rândul ei, de două feluri. Fie *subiectul se divizează potrivit accidentelor* (τὸ ὑποκείμενον διαίρεῖται κατὰ τὰ συμβεβηκότα), fie *accidentul se divizează potrivit subiectelor* (τὸ συμβεβηκός διαίρεῖται κατὰ τὰ ὑποκείμενα)³⁸. A doua, diviziunea întregului în

³³ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

³⁴ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

³⁵ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 61–63.

³⁶ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 63; această interpretare era frecventă în epocă, așa cum se vede din ediția greco-latină adnotată a *Organonului*, de la 1597, datorată lui Julius Pacius (*Aristotelis Peripateticorum Principis Organum*, recensuit Julius Pacius, Hildesheim, Georg Olms Verlag, 1967 / Reprografischer Nachdruck der Auflage Frankfurt am Main 1597), care în *Synopsis seu Methodus Libri Categoriarum, Pars I (Protheoriae)*, p. 36, descrie primele trei capitole ale tratatului astfel: *Definitiones* (cap. 1), *Divisiones* (cap. 2) și *Regulae* (cap. 3).

³⁷ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

³⁸ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*; exemplele date la diviziunea genului în specii sunt diferite față de *Comentarii* (cf. C. Noica, *Notice sur l'Introduction ...*, în Th. Corydalée, *op. cit.*, p. XXXI).

părți, se poate face fie *în părți substanțiale* (εἰς μέρη οὐσιώδη), iar acestea *devin părți în discursul definitoriu* (μέρη γίνεται ἐν τῷ ὀριστικῷ λόγῳ), fie întregul se divide *în părți cantitative* (εἰς μέρη ποσοτικά). Ultima diviziune, adică *potrivit cantității* (κατὰ ποσότητα), se poate face fie *în părți omogene* (εἰς μέρη ὁμοιομερῆ), fie *în părți neomogene* (εἰς μέρη ἀνομοιομερῆ)³⁹. Despre a treia, diviziunea unui cuvânt omonim în semnificațiile sale proprii, Corydaleu admite că se poate face în manieră multiplă (πολλαχῶς), dar, potrivit scopului tratatului, ea are loc în *trei feluri*. Mai întâi, *în semnificațiile omonime* (εἰς τὰ ομωνύμως σημαίνόμενα) atunci când *numele este unul și același* (ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ ὄνομα), dar *substanțele sunt diferite* (διάφοροί εἰσιν αἱ οὐσίαι). În al doilea fel, *în semnificații sinonime* (εἰς τὰ συνωνύμως σημαίνόμενα) atunci când *numele și substanța sunt comune* (κοινόν ἐστὶ τὸ ὄνομα καὶ οὐσία). În al treilea fel, *în paronime* (εἰς τὰ παρωνύμως λεγόμενα⁴⁰), numite astfel *potrivit participării la cuvânt și la idee* (κατὰ μέθεξιν τῆς φωνῆς καὶ τοῦ εἶδους)⁴¹. Finalul subcapitolului vorbește despre cazul în care *specia se divide în indivizi* (τὸ εἶδος διαίρεται εἰς τὰ ἄτομα), care nu poate fi considerată sub nici unul dintre genurile de diviziune enumerate. Explicația – spune Corydaleu invocând un principiu aristotelic – este că *despre lucrurile particulare, ca fiind astfel, nu există nicio știință* (περὶ τῶν καθέκαστα, ἡπὲρ εἰσι τοιαῦτα, οὐδεμία ἐστὶν ἐπιστήμη)⁴².

Al doilea subcapitol, numit *Proba diviziunii valabile* (p. 65)⁴³, enumeră *patru* criterii principale pentru recunoașterea unei *diviziuni bine făcute* (ἡ ὑγιῶς διαίρεσις). Primul cere ca *părțile diviziunii să fie opuse* (τὰ μέρη τῆς διαίρεσεως ἀντικείμενα εἶναι), așa încât una să nu fie cuprinsă în alta (ὡς θάτερον ἐν θατέρῳ μὴ περιέχεσθαι). Al doilea cere ca *toate părțile să fie egale cu totul* (τὰ μέρη πάντα ἐξισοῦσθαι τῷ ὅλῳ), fără să fie nici în plus, nici în minus (μήτε περιτεύειν μήτε ἐλλείπειν). Al treilea criteriu cere ca *ansamblul diviziunii să fie raportabil la doi* (ἡ διαίρεσις πᾶσα εἰς δύο ἀνάγεσθαι), anume la primele părți puse în opoziție (τὰ πρῶτα μέρη ἀντικείμενα). Al patrulea cere *să fie divizibil în părțile mai apropiate ceea ce este prim* (τῷ εἰς μέρη προσεχέστερα διαίρεῖσθαι τὸ πρῶτον)⁴⁴.

După aceste prime trei capitole pregătitoare, *Introducerea* intră în comentariul propriu-zis al *Categoriilor*. Capitolul trei al comentariului are drept

³⁹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*; exemplele date la diviziunea întregului în părți sunt diferite față de *Comentarii* (cf. C. Noica, *Notice sur l' Introduction ...*, în Th. Corydalée, *op. cit.*, p. XXXI).

⁴⁰ Lit. τὰ παρωνύμως λεγόμενα înseamnă *cele spuse prin derivare de la un cuvânt*; adj. παρωνύμος este compus din παρά (de la) și ὄνομα (nume).

⁴¹ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 63–65; *Introducerea* redă după ms. 484 (A) la p. 67 un tablou al celor trei diviziuni de care vorbește aici Corydaleu.

⁴² Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 65.

⁴³ Subcapitolul este nou în raport cu *Comentariile* (cf. C. Noica, *Notice sur l' Introduction ...*, în Th. Corydalée, *op. cit.*, p. XXXI).

⁴⁴ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

scop să definească contextul în care se înscrie diviziunea aristotelică în omonime, sinonime și paronime. Capitolul unu al tratatului este comentat în capitolul patru, numit *Capitol despre definiții* (κεφάλαιον περὶ τῶν ὀρισμῶν), iar cele trei subcapitole ale lui corespund ultimei diviziuni, cea a unui cuvânt omonim în semnificațiile sale proprii.

Prima definiție, în subcapitolul intitulat *Despre omonime* (περὶ ὁμωνύμων; p. 65–69), este cea a *omonimelor* în formulare identică și cu aceleași exemple precum cele din *Categorii*⁴⁵. „Se spun omonime (ὁμώνυμα λέγεται) *cele al căror nume singur e comun* (ὄν ὄνομα μόνον κοινόν)⁴⁶, *în timp ce rațiunea de a fi, potrivită cu numele, este diferită* (ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος)⁴⁷. Obiectul descris (τὸ ὑπογραφόμενον), comentează cu termenii săi Corydaleu, sunt *lucrurile diferite după substanță* (τὰ διάφορα πράγματα κατ' οὐσίαν), tocmai cele care sunt numite printr-un nume comun (ἥπερ κοινῶ ὀνόματι προσαγορεύεται). Prin urmare, este vorba cu prima parte de *lucruri*, adică de *realități*, așa cum interpretează mai departe Corydaleu când numește această partajare în descriere „*lucrurile, adică realitățile* (τὰ πράγματα, ἡγουν τὰ ὄντα)⁴⁸. Este vorba de ceea ce este *în substrat* (ἐν τῷ ὑποκειμένῳ) sau *in re*, cum spuneau mai târziu scolasticii, adică de *planul realului*. După cum este vorba, cu a doua parte, și de *numele lucrurilor*, de ceea ce este *în cuvânt* (ἐν τῇ φωνῇ) sau *in voce*, adică de *planul rostirii*. Dar gândirea dă nume lucrurilor, adică mijloacește între lucru și cuvânt prin ceea ce este *în gândire* (ἐν τῇ ψυχῇ) sau *in mente*. E regăsit astfel și al treilea plan al logosului, *planul gândirii*. În bună tradiție filosofică greacă în genere, și aristotelică în speță, regăsim, deopotrivă cu Teofil Corydaleu, întretitul înțeles al logosului prin *cuvânt*, *gând* și *rațiune de a fi*. Așa încât, continuă comentatorul, *acele lucruri se spun omonime* (ὁμώνυμά εἰσιν ἐκείνα τὰ πράγματα). *Genul acestora este faptul de a avea numele comun* (τὸ ὄνομα ἔχειν

⁴⁵ Cf. *Cat.*, 1, 1a1–3.

⁴⁶ În Porfir, Dexip, Ammonius, *Comentarii ...*, Constantin Noica traduce „ὄν ὄνομα μόνον κοινόν” (*Cat.*, 1, 1a1; subl. n.) prin „*cele al căror nume singur e comun*” (subl. n.), ca și Traian Brăileanu (Aristotel, *Categorii*, București, Editura Paideia, 2007, p. 9), care traduce prin „*cele al căror nume este comun*” (subl. n.). Dar în Th. Corydalée, *Introduction ...*, C. Noica traduce prin „*les choses dont le nom seul est commun*” (subl. n.), fără a folosi paranteze drepte, adică adăugiri neautorizate de logica textului aristotelic, tocmai pentru a sublinia că, potrivit acestei logici, aici este vorba despre *lucrurile* (τὰ πράγματα) care sunt *ființările* sau *realitățile*, cum în genere traduce τὰ ὄντα autorul. M. Florian (Aristotel, *Organon I*, București, Editura Științifică, 1957, p. 119) traduce deopotrivă prin „*lucrurile care, deși au același nume*” (subl. n.), ca și J. Tricot (Aristote, *Organon I*, Paris, Éd. J. Vrin, 1966, p. 1) prin „*les choses dont le nom seul est commun*” (subl. n.). Asemănătoare cu prima traducere a lui C. Noica sunt unele traduceri latinești, precum cea din 1597 a lui Julius Pacius (*Aristotelis ...*, p. 37: „*quorum nomen solum est commune*”), sau cea din ediția Dübner, Bussemaker și Heitz (*Aristotelis Opera Omnia Graece et Latine*, vol. I, Paris, Éd. Firmin Didot, 1848, p. 1b: „*quorum nomen solum commune est*”; subl. n.).

⁴⁷ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁴⁸ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

κοινόν), cu alte cuvinte *de a fi semnificat printr-un nume comun* (σημαίνεσθαι δια κοινοῦ ὀνόματος)⁴⁹, iar *diferența specifică* (ἡ διαφορὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς) e constituită din *toate cele rămase* (τὰ λοιπὰ πάντα)⁵⁰. Este folosit *pluralul* în legătură cu omonimele și sinonimele pentru că *unul și același lucru* (έν καὶ ταῦτό) nu ar putea deveni nici omonim, nici sinonim (οὐδ' ὁμώνυμον γένοιτ' ἄν, οὔτε συνώνυμον), *ci doar în raport cu altul* (ἀλλὰ πρὸς ἕτερον). Apoi, *rațiunea de a fi a fiecăruia dintre omonime este diferită* (ὁ λόγος τῆς οὐσίας τῶν ὁμώνυμον ἐκάστου ἐστὶν ἕτερος), spune comentatorul, pentru că *substanța fiecăruia dintre ele este diferită* (διάφορος ἐκάστου αὐτῶν ἢ οὐσία). *Trei lucruri se cer pentru constituirea omonimelor* (ἡ σύστασις τῶν ὁμώνυμων). Mai întâi, trebuie să existe *mai multe lucruri* (πολλὰ τὰ πράγματα) care *să fie numite printr-unul și același nume* (ένὶ καὶ τῷ αὐτῷ ὀνόματι προσαγορευόμενα). În al doilea rând, *unele să fie diferite de altele prin substanța lor* (κατ' οὐσίαν ἀλλήλων ἕτερα), încât *să fie și desemnate prin definiții diferite* (καὶ διαφοροῖς ἀποδιδοῦσθαι λόγοις). În al treilea rând, *diferitele descrieri ale acestora să se acorde cu ele* (αἱ διαφοροὶ τούτων ὑπογραφοῖ ἐφαρμόττωσιν αὐτοῖς), încât *să fie semnificate prin același nume* (σημαίνεται τῷ αὐτῷ ὀνόματι)⁵¹.

A doua definiție, în subcapitolul numit *Despre sinonime* (περὶ τῶν συνώνυμων; p. 69), se referă la *sinonime* în formulare asemănătoare cu cea aristotelică și cu aceleași exemple⁵². „Se spun sinonime (συνώνυμα λέγεται) *cele al căror nume este comun* (ὧν τό τε ὄνομα κοινόν) *și rațiunea de a fi este aceeași* (καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός)”⁵³. Ca și omonimia, cum s-a văzut, sinonimia în interpretarea corect tradițională a comentatorului, se referă *nu la cuvinte, ci la lucruri*. Lucrurile sinonime au drept *gen tot faptul de a avea numele comun* (τὸ ἔχειν ὄνομα κοινόν), căci acesta aparține în comun deopotrivă și omonimelor (τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς ὁμώνυμοις κοινὸν πρόσεστιν), precum un fel de gen (οἶόν τι γένος). *Diferența este faptul de a avea aceeași rațiune de a fi* (τὸ ἔχειν τὸν αὐτὸν λόγον τῆς οὐσίας). Ceea ce este descris aici (τὸ ὑπογραφομένον) sunt *lucrurile* (τὰ πράγματα) care au *același nume* (τὸ αὐτὸ ὄνομα) și *aceleași definiție* (ὁ αὐτὸς λόγος). Ca și în cazul omonimelor, este deopotrivă folosit și în cazul sinonimelor *pluralul* pentru că nimic nu este spus sinonim în raport cu el însuși (οὐδὲν λέγεται αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ συνώνυμον), ci în raport cu alt lucru care aparține aceleiași gen sau aceleiași specii (ἀλλὰ πρὸς ἕτερον τοῦ αὐτοῦ γένους ἢ εἴδους ὑπάρχον)⁵⁴. Ceea ce comentariul nu spune explicit aici în subcapitolul despre sinonime, dar

⁴⁹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁵⁰ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 69.

⁵¹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁵² Cf. *Cat.*, I, 1a6–8: „συνώνυμα δὲ λέγεται ὧν τό τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός” (subl. n.); din formularea lui Corydaleu lipsește κατὰ τοῦνομα (potrivită cu numele).

⁵³ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁵⁴ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

autoriza mai înainte în cel despre diviziune în general, este că în cazul sinonimelor *rațiunea de a fi* (ὁ λόγος τῆς οὐσίας) este aceeași pentru că *substanța lor* (ἡ οὐσία) este aceeași. Dacă în cazul *omonimelor* identitatea avea loc doar în planul rostirii prin numele comun, iar diferența avea loc în planul realului prin substanțe diferite, aici în cazul *sinonimelor* identitatea are loc atât în planul rostirii prin numele comun, cât și în planul realului prin aceeași substanță, implicând și identitatea în planul gândirii. Omonimele sunt solidare doar *in voce*, în timp ce sinonimele sunt solidare *in re, in mente și in voce*. Primele au *solidaritate de aparență*, spune Constantin Noica în comentariul său la *Categorii*⁵⁵, pe când ultimele au *solidaritate de esență*.

A treia definiție, cea a *paronimelor* din subcapitolul *Despre paronime* (περὶ τῶν παρωνύμων; p. 69–71), are aceeași formulare aristotelică, dar exemplele ușor diferite⁵⁶. „Se spun paronime (παρώνυμα λέγεται) toți termenii care, diferiți fiind prin derivare (ὅσα ἀπὸ τινος διαφέροντα τῇ πτώσει), au denumirea de la un nume (τὴν κατὰ τὸ ὄνομα προσηγορίαν ἔχει), precum se spune de la gramatică grămatic și de la albeață alb (ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικός, καὶ⁵⁷ ἀπὸ τῆς λευκότητος ὁ λευκὸς λέγεται)⁵⁸. Genul este constituit de lucruri (τὰ πάγματα), anume cele având denumirea după numele altuia oarecare (τὰ ἔχοντα τὴν κατὰ τοῦνομα προσηγορίαν ἀπὸ τινος)⁵⁹. Patru elemente duc la constituirea *paronimelor* (ἢ σύστασις τῶν παρωνύμων). Primul este *accidentul* (τὸ συμβεβηκός) sau *specia prin accident* (τὸ κατὰ συμβεβηκός εἶδος), precum gramatica (οἶον ἡ γραμματικὴ). Al doilea este *subiectul capabil să primească accidentul* (τὸ ὑποκείμενον δεκτικὸν τοῦ συμβεβηκός), precum omul (οἶον ὁ ἄνθρωπος). Al treilea este *ceea ce e compus din cele două* (τὸ ἐξ ἀμφοῖν συγκείμενον) și constituie *ceea ce a fost unit* (τὸ συγκεκρικμένον), adică *paronimul* (τὸ παρώνυμον), precum gramaticianul (οἶον γραμματικός). În plus față de aceste trei elemente necesare, spune Corydaleu, există și un al patrulea, anume „*ceea ce e asociat printr-un nume diferit prin terminație la numele accidentului* (ὁ κοινωνῶν τοῦ ὀνόματος διαφέροντος τῇ λήξει πρὸς τὸ τοῦ συμβεβηκός ὄνομα), precum numele gramaticianului diferă față de numele gramaticii (οἶον τὸ γραμματικὸς ὄνομα πρὸς τὸ γραμματικὴ ὄνομα διαφέρει)”. Dar, spre deosebire de primele trei, al patrulea element, adică *participarea la un nume cu o diferență* (ἡ μέθεξις τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ αὐτοῦ), nu este necesar, căci există paronime care nu participă la același cuvânt, potrivit speciei lor accidentale (μὴ μετέχοντα τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος τῷ κατὰ συμβεβηκός εἶδει). După cum există paronime care participă la același nume fără să se distingă prin expresia lor⁶⁰. De altfel,

⁵⁵ Cf. C. Noica, *op. cit.*, p. 105

⁵⁶ Cf. *Cat.*, I, 1a12–15.

⁵⁷ Cf. *Cat.*, I, 1a14–15, al doilea exemplu la Aristotel este „... καὶ ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος [λέγεται] (... și [se spune] de la curaj cel curajos)”.
⁵⁸ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁵⁹ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 71.

⁶⁰ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

problema paronimelor este doar a claselor de gândire și vorbire, nu și a claselor de realitate, cum interpretează Constantin Noica⁶¹. Paronimele, cu alte cuvinte, se referă la nivelul *in mente* și *in voce* ale logosului, în timp ce problema omonimiei și sinonimiei se pune și la nivelul *in re*, adică al realității, alături de cel al gândirii și vorbirii. Punând problema în toate cele trei planuri ale logosului prin omonimie și sinonimie, primul capitol al tratatului îi dezvăluie limpede obiectul, anume *realitatea sau ființa potrivit exprimării prin logos* (τὸ ὄν τὸ κατὰ τὸν λόγον), pe care Corydaleu nu-l numește explicit aici în *Introducere*, dar autorizează o asemenea interpretare. Vorbind despre cuvintele care semnifică realități prin intermediul gândurilor, tratatul despre categorii este unul de ontologie, așa cum se va vedea și în continuare.

În *Capitol despre diviziuni* (κεφάλαιον περὶ τῶν διαιρέσεων; p. 71–75), unde este comentat al doilea capitol al *Categoriilor*, sunt expuse *trei diviziuni ale realităților* (τρῆς διαιρέσεως τῶν ὄντων), spune interpretul⁶². În prima diviziune realitățile (τὰ ὄντα) sunt clasificate *ca semnificație* (ὡς σημαίνόμενα), iar în celelalte două *in sine* (καθ' αὐτό).

Πρῶτα διαιζῖνε (π. 71~73) χορεσπυνδε πριμυλυι αλινιατ διν χαπιτολυλ 2 αλ tratatului⁶³, în care, la nivelul *in voce*, sunt diferențiate *rostirile cu legătură* (τὰ κατὰ συμπλοκὴν λεγόμενα) de *rostirile fără legătură* (τὰ ἄνευ συμπλοκῆς λεγόμενα) și servește la distincția a ceea ce este ordonat sub fiecare gen de realitate (εἰς διάκρισιν τῶν ταττομένων ἐφ' ἐκάστου γένους τῶν ὄντων). *Conexiunea sau legătura* (ἢ συμπλοκή) între cele rostite (τὰ λεγόμενα), între lucruri (τὰ πράγματα) și între ele, comentează Corydaleu, poate fi considerată în genere în *patru feluri*. În *primul fel*, legătura există *doar între lucruri* (ἐν μόνοις τοῖς πράγμασιν ἐστὶν ἢ συμπλοκή), dar *nu și între cuvinte* (οὐχὶ δὲ ἐν ταῖς φωναῖς), acestea fiind simplu exprimate (αἱ φωναὶ ἀπλαί). Altfel spus, legătura există doar la nivelul *in re*, nu și *in voce* și, în consecință, nici *in mente*⁶⁴. În al *doilea fel*, legătura se observă *doar între cuvinte* (ἢ συμπλοκή θεωρεῖται ἐν μόνοις ταῖς φωναῖς), dar *nu în plus și între lucruri* (οὐκ ἔτι δὲ καὶ ἐν τοῖς πράγμασι), căci lucrurile desemnate sunt simple (τὰ δηλούμενα πράγματά εἰσιν ἀπλά), chiar dacă sunt legate cuvintele. Legătura există *in voce*, nu *in re* și *in mente*⁶⁵. În al *treilea fel*, legătura este considerată *între amândouă, și între lucruri și între cuvinte* (ἢ συμπλοκή θεωρεῖται ἐν ἀμφοτέροις, τοῖς τε πράγμασι καὶ φωναῖς), adică legătura există *in re, in voce și in mente*. În sfârșit, în al *patrulea fel*, sunt considerate *amândouă ca simple* (ἀμφοτέρα ὡς ἀπλά). Cu alte cuvinte, legătura nu există în nici unul dintre cele trei planuri ale logosului. *Realitățile*,

⁶¹ Cf. C. Noica, *op. cit.*, p. 107.

⁶² Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁶³ Cf. *Cat.*, 2, 1a16–19.

⁶⁴ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁶⁵ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 73.

concluzionează Corydaleu în finalul primei diviziuni, *aparțin ordinii categoriilor* (τὰ ὄντα ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν κατηγοριῶν) *ca simple* (ὡς ἀπλᾶ), fără a ține cont de comportamentul cuvintelor⁶⁶.

Următoarele două diviziuni se referă la al doilea aliniat al capitolului 2⁶⁷, care, potrivit lui Corydaleu, vorbește despre *realitățile absolute în sine* (τὰ ὄντα ἀπλῶς καθ' αὐτό), spre deosebire de primul care vorbește despre *realitățile ca semnificație* (τὰ ὄντα ὡς σημαίνόμενα), numite aici *relative* (κατὰ τι)⁶⁸.

În cea de-a doua diviziune (p. 73) realitățile sunt clasificate în două (εἰς δύο), *substanța* (ἡ οὐσία) și *accidentul* (τὸ συμβεβηκός). Toate realitățile, continuă interpretul, sunt cuprinse în părțile acestei diviziuni (πάντα τὰ ὄντα ἐν τοῖς μέρεσι τῆς διαιρέσεως ταύτης περιλαμβάνεται), pentru că *realitățile* sau *subzistă prin sine* și se numesc *substanțe* (καθ' αὐτὸ ὑπάρχουσι καὶ λέγονται οὐσίαι), sau *își au subzistența în altceva* și se numesc *accidente* (ἐν ἄλλῳ τὴν ὑπαρξιν ἔχουσι καὶ καλοῦνται συμβεβηκότα)⁶⁹. Această diviziune în substanță și accident este întâlnită încă de la primii comentatori ai *Categoriilor*. Porfir, de pildă, o numește diviziunea supremă și primă (ἡ ἀνωτάτω καὶ πρώτη διαίρεσις)⁷⁰, iar între cele cinci diviziuni în două grupe enumerate de către Dexip, a doua este cea în substanță și accident⁷¹.

A treia diviziune (p. 73–75), continuă Corydaleu, este o *subdiviziune a părților celei de-a doua diviziuni* (ὑποδιαίρεσις ἐστὶ τῶν μερῶν τῆς δευτέρας διαιρέσεως) și se face în *patru părți* (εἰς τέτταρα). Substanța se divide în *substanță universală* (οὐσία καθόλου)⁷² și *substanță particulară* (οὐσία μερική)⁷³. Accidentul, la rândul lui, se divide deopotrivă în *accident universal* (καθόλου συμβεβηκός)⁷⁴ și *accident particular* (μερικὸν συμβεβηκός)⁷⁵. După modelul

⁶⁶ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁶⁷ Cf. *Cat.*, 2, 1a20–1b9.

⁶⁸ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁶⁹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁷⁰ Cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 28–29 (11v25–26, p. 61 în trad. C. Noica).

⁷¹ Cf. Dexippus, *op. cit.*, p. 31, 13 (37, 26), p. 179 în trad. C. Noica.

⁷² Potrivit lui Ammonius (cf. Ammonius, *ibidem*, p. 25, 16–17 (93v), p. 244 în trad. C. Noica), Aristotel numește în genere substanța universală τὸ καθόλου (universalul); Porfir și Ammonius însuși folosesc aceeași denumire ca și Corydaleu aici (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 20–21 (11v16–17), p. 61 în trad. C. Noica; cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 71, 9 (93v), p. 243 în trad. C. Noica).

⁷³ Potrivit lui Ammonius (cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 25, 20 (93v), p. 244 în trad. C. Noica), Aristotel numește substanța particulară ἡ οὐσία (substanța); Porfir și Ammonius o numesc οὐσία ἐπὶ μέρος (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 21 (11v17), p. 61 în trad. C. Noica; cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 25, 10–11 (93v), p. 244 în trad. C. Noica).

⁷⁴ Potrivit lui Ammonius (cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 25, 18–19 (93v), p. 244 în trad. lui C. Noica), Aristotel numește accidentul universal τὸ συμβεβηκός (accidentul); Porfir și Ammonius îl numesc συμβεβηκός καθόλου ca și Corydaleu (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 21 (11v18), p. 61 în trad. C. Noica; cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 25, 11 (93v), p. 245 în trad. C. Noica).

primilor comentatori greci⁷⁶, Corydaleu obține această împătrită împărțire a realităților în mod combinatoric, pornind de la două realități, substanța și accidentul, și de la două calificări, universalul și particularul. Urmează definițiile celor patru entități după două tipuri de relații, adică *a fi în* (ἐν εἶναι – *in esse*) și *a se spune despre* (κατὰ τινος λέγεται – *dicitur de*). *Substanță universală* (καθόλου οὐσία) este ceea ce se spune despre un subiect (ἢ καθ' ὑποκειμένου λεγομένη) și care nu este într-un subiect (μὴ ἐν ὑποκειμένῳ οὐσα)⁷⁷. *Substanță particulară* (μερικὴ οὐσία) este ceea ce nici nu se spune despre un subiect (ἢ μήτε καθ' ὑποκειμένου λεγομένη), nici nu este într-un subiect (οὔτε ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν)⁷⁸. *Accident universal* (καθόλου συμβεβηκός) este ceea ce se spune despre un subiect (ὃ καθ' ὑποκειμένου τε λέγεται) și este într-un subiect (ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν)⁷⁹. *Accident particular* (καθ' ἕκαστα συμβεβηκός) este ceea ce, fiind subzistent într-un subiect (τὸ ἐν ὑποκειμένῳ μὲν ὑπάρχον), nu se spune despre nici un subiect (καθ' ὑποκειμένου δὲ οὐδενὸς λεγόμενον)⁸⁰. *Ceea ce este spus despre un subiect* (τὸ καθ' ὑποκειμένου λέγεσθαι), adică relația *dicitur de* în termenii lui Corydaleu, este explicată ca fiind enunțată universal despre lucrurile subordonate (ὡς καθόλου κατηγορεῖσθαι κατὰ τῶν ὑποτεταγμένων) în aceeași înlănțuire a categoriilor (ἐπὶ τῆς αὐτῆς σειρᾶς τῶν κατηγοριῶν). Această cvadruplă clasificare a realului, care ordonează aceste entități într-un tablou al antepredicamentelor⁸¹, aparține celei de-a treia diviziuni, diviziunea cuvântului omonim în semnificațiile sale proprii (ἢ διαίρεσις τῆς ὁμωνύμου φωνῆς εἰς τὰ οἰκεία σημαίνόμενα), spune Corydaleu, pentru că ființa (τὸ ὄν) este omonimic spusă despre substanță și accident (ὁμωνύμως λέγεται κατὰ τῆς οὐσίας καὶ συμβεβηκότης)⁸².

Al treilea capitol al *Categoriilor* este comentat în capitolul *Despre reguli* (περὶ τῶν κανονῶν; p. 75–77). Prima regulă se referă la primul aliniat al capitolului⁸³ în aproape aceiași termeni ca și Aristotel⁸⁴. *Atunci când un lucru este*

⁷⁵ Potrivit lui Ammonius (cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 25, 17–18 (93v), p. 244 în trad. C. Noica), Aristotel numește accidentul particular τὸ μερικόν (particularul); Porfir și Ammonius îl numesc συμβεβηκός ἐπὶ μέρους (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 21 (11v17), p. 61 în trad. C. Noica; cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 71, 10 (93v), p. 243 în trad. C. Noica).

⁷⁶ Cf. C. Noica, *op. cit.*, p. 110; spre deosebire de ei, Constantin Noica obține acest tablou pornind de la două tipuri de universal, predicatul esențial și predicatul accidental, și de la două tipuri de predicare, predicarea sinonimică și predicarea omonimică.

⁷⁷ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*; în formulare scolastică: *de substantia dicitur et in substantia non est*.

⁷⁸ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 75; în formulare scolastică: *nec de substantia dicitur, nec in substantia est*.

⁷⁹ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*; în formulare scolastică: *de substantia dicitur et in substantia est*.

⁸⁰ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*; în formulare scolastică: *in substantia est et de substantia non dicitur*.

⁸¹ Tabloul antepredicamentelor este evidențiat prima dată de către Porfir (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 19–22 (11v15–19), p. 61 în trad. C. Noica).

⁸² Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁸³ Cf. *Cat.*, 3, 1b10–15.

afirmat despre altul ca despre un subiect (ὅταν ἕτερον καθ' ἑτέρου κατηγορῆται ὡς καθ' ὑποκειμένου), spune Corydaleu, *toate câte se afirmă despre predicat* (ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται), *toate vor fi deopotrivă afirmate și despre subiect* (τοσαῦτα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται)⁸⁵. Este cazul *predicării sinonimice în gen* sau cazul în care sinonimia este perfectă. Cu alte cuvinte, este predicarea în interiorul aceleiași gen, al aceleiași clase de realitate, cum o numește Constantin Noica, în care conținutul în toate cele trei planuri ale logosului este același⁸⁶. Enunțarea predicatelor despre un subiect nu se face ca despre substanța primă (ὡς κατὰ τῆς πρώτης οὐσίας), ci se face ca despre lucrurile subordonate (ὡς κατὰ τῶν ὑποτεταγμένων), spune comentatorul, și servește la distincția lucrurilor ierarhizate într-o aceeași serie a categoriilor (εἰς διάγνωσιν τῶν ταπτομένων ἐπὶ τῆς αὐτῆς σείρας τῶν κατηγοριῶν), în care cele mai înalte se enunță totdeauna despre lucrurile subordonate până la ultimele și la indivizi (τὰ ἀνωτέρω κατηγορεῖται ἀεὶ τῶν ὑποτεταγμένων μέχρι τῶν ἐσχάτων καὶ ἀτόμων). Această primă regulă se verifică în toate cazurile și mai ales în cazul celor spuse substanțial (μάλιστα ἐπὶ τῶν οὐσιωδῶς λεγομένων). Prin urmare, predicarea sinonimică, adică cea ideală sau în esență, nu trebuie să aibă loc doar în clasa substanțelor, ci ea are loc *mai ales* (μάλιστα), spune comentatorul, substanțial⁸⁷. Predicarea sinonimică poate avea loc deci nu numai în interiorul primei clase, cea a substanțelor, ci în oricare dintre cele zece clase corespunzătoare celor zece genuri de categorii.

Dar când e vorba de *genuri diferite* (τὰ ἕτερογέννη) și *nesubordonate unele sub altele* (καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα τεταγμένων), spune a doua regulă (p. 77) în formulare identică celui de-al doilea aliniat aristotelic⁸⁸, *diferențele sunt deopotrivă altele ca specie* (ἕτεροι τῶ εἶδει καὶ αἱ διαφοραί). Dacă prima regulă se referea la predicarea sinonimică, a doua se referă la *predicarea nesinonimică în gen*, adică unde orizontul de universalitate al fiecărui gen e altul și tot ce se afirmă în interiorul unui orizont este străin de cele afirmate în orizontul altui gen, cum comentează Constantin Noica⁸⁹. Lucrurile diferite prin gen și nesubordonate, explică Corydaleu, sunt *cele rânduite în categorii diferite* (τὰ ἐν διαφοροῖς ταπτόμενα κατηγορίας)⁹⁰.

A treia regulă (p. 77) revine la genurile subordonate unele sub altele (τὰ ὑπ' ἄλληλα τεταγμένα γέννη), de care este vorba în finalul capitolului⁹¹, afirmând că

⁸⁴ Singura diferență între enunțuri este folosirea de către Corydaleu a perechii ὅσα ... τοσαῦτα în loc de ὅσα ... πάντα.

⁸⁵ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 75.

⁸⁶ Cf. C. Noica, *op. cit.*, p. 110.

⁸⁷ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁸⁸ Cf. *Cat.*, 3, 1b16–20.

⁸⁹ Cf. C. Noica, *ibidem*.

⁹⁰ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁹¹ Cf. *Cat.*, 3, 1b20–24.

diferențele care constituie un gen nu se enunță doar despre el (αἱ συνιστώσαι τι γένος διαφοραὶ οὐ μόνον κατ' αὐτοῦ τούτου κατηγοροῦνται), *ci deopotrivă despre toate lucrurile care îi sunt subordonate aceleia* (ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν ὑποτεταγμένων ἐκείνῳ)⁹². Altfel spus, în cazul predicării sinonimice la care se revine aici, diferențele constitutive pentru un gen sunt enunțate nu numai despre el, ci și despre toate speciile lui.

Al patrulea capitol al *Categoriilor* este comentat în capitolul 7 al lui Corydaleu (p. 77–83). Primul din cele două subcapitole care-l compun, numit *Enumerare a celor zece categorii* (ἀπαρίθμησις τῶν δέκα κατηγοριῶν; p. 77–81), pornește de la premisa potrivit căreia, după împătrita clasificare a ființei (μετὰ τὴν τετραμερῆ διαίρεσιν τοῦ ὄντος), Aristotel *divizează însăși ființa în genurile supreme* (διαίρει τὸ αὐτὸ ὄν εἰς τὰ γενικώτατα γένη) și *lămurește pe fiecare prin exemple caracteristice* (διὰ παραδείγματος τυπικῶς ἕκαστον σαφηνίζει)⁹³.

Exemplele (τὰ παραδείγματα) încep de la *substanța singulară* (ἡ καθ' ἕκαστα οὐσία)⁹⁴, cum e numită aici *substanța primă* (ἡ πρώτη οὐσία). Trebuie remarcat faptul că, la fel cu primii comentatori greci ai tratatului⁹⁵, deși folosește termenii *diviziune* (διαίρεσις) și *a diviza* (διαίρειν), Corydaleu vorbește despre o *enumerare* (ἀπαρίθμησις) a categoriilor. Prin urmare, sunt enumerate cele zece genuri supreme în ordinea aristotelică a capitolului 4: *substanța* (ἡ οὐσία), *mărimea* (τὸ ποσόν), *felul de a fi* (τὸ ποιόν), *relativul* (τὰ πρὸς τι), *locul* (τὸ ποῦ), *timpul* (τὸ ποτέ)⁹⁶, *poziția* (τὸ κείσθαι), *posesiunea* (τὸ ἔχειν), *acțiunea* (τὸ ποιεῖν) și *pasiunea* (τὸ πάσχειν)⁹⁷. Spre deosebire de forma originală a tabloului aristotelic⁹⁸, în care numele celor zece genuri de categorii sunt în genere locuțiuni interrogative și

⁹² Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁹³ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁹⁴ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 79.

⁹⁵ Porfir (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 86, 7–13 (21v28–32), p. 80 în trad. C. Noica) opune pe διαίρεσις (diviziune) lui καταρίθμησις (enumerare) și pe διαίρειν (a diviza) lui ἐκθεῖναι (a expune); la fel Dexip (cf. Dexippus, *op. cit.*, p. 39, 10–15 (47, 13–18), p. 185 în trad. C. Noica) opune pe διαίρεσις (diviziune) lui ἀπαρίθμησις (enumerare) și pe διαίρειν (a diviza) lui ἀριθμεῖν (a enumera); iar Elias (cf. Elias, *In Porphyrii Isagogen et Aristotelis categorias commentaria (Commentaria in Aristotelem Graeca (CAG)*, vol. XVIII, pars I), edidit A. Busse, Berlin, 1900, p. 159, 6–161, 14; 244v–245v) vorbește despre ψιλὴ ἀπαρίθμησις (simplă enumerare); vezi Ș. Nicolau, *Temeiul categoriilor aristotelice în interpretarea lui Constantin Noica*, în *Studii de istoria filosofiei românești*, vol. V, București, Editura Academiei, 2009, p. 517–518.

⁹⁶ C. Noica (cf. Th. Corydalée, *ibidem*) traduce τὸ ποτέ prin „le quand” (*momentul când sau când-ul*).

⁹⁷ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

⁹⁸ Cf. *Cat.*, 4, 1b25–27: „Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον (Fiecare dintre cele rostite fără nici o legătură) ἤτοι οὐσίαν σημαίνει (semnifică sau *substanță*) ἢ ποσόν (sau *mărime*) ἢ ποιόν (sau *fel de a fi*) ἢ πρὸς τι (sau *ceva relativ*) ἢ ποῦ (sau *locul unde*) ἢ ποτέ (sau *momentul când*) ἢ κείσθαι (sau *poziție*) ἢ ἔχειν (sau *posesiune*) ἢ ποιεῖν (sau *acțiune*) ἢ πάσχειν (sau *întrăuire*)”; p. 5 în trad. C. Noica (subl. n.).

infinitive nearticulate, prin urmare nume exprimate prin termeni concreți⁹⁹, la Corydaleu ele apar toate substantivizate prin articulare.

Toate cele zece genuri supreme sunt de găsit în fiecare substanță primă, numită de data aceasta *substanța individuală* (ή ἄτομος οὐσία)¹⁰⁰, și mai ales la om (μάλιστα ἐπ' ἀνθρώπων). Deopotrivă, genurile sunt toate spuse *fără legătură* (ἄνευ συμπλοκῆς), pentru că rostite în ele însele nu produc nicio afirmație sau negație (καθ' αὐτὸ προφερόμενον οὐδεμίαν κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν ποιεῖ), de vreme ce nu indică nimic nici adevărat, nici fals (οὐδὲν οὔτε ἀληθές, οὔτε ψεῦδος δηλοῖ).

Ca și primii comentatori¹⁰¹, Corydaleu vorbește despre o diviziune a celor zece genuri în două, *substanță* (οὐσία) și *accident* (συμβεβηκός). Între genuri, spune el, unul singur, substanța însăși (ἐν μόνον· ἢ αὐτὴ οὐσία), aparține substanței, în timp ce toate celelalte nouă genuri de după substanță sunt accidente (πάντα εἰσὶ συμβεβηκότα μετὰ τὴν οὐσίαν ἐννέα γένη)¹⁰².

Dintre realități (τῶν ὄντων), continuă comentatorul, *toate câte țin loc de părți* (ὅσα μέρους λόγον ἔχει), precum *materia* (ή ὕλη), *forma* (τὸ εἶδος), *părțile cantitative* (τὰ κατὰ ποσὸν μέρη) și, *dintre celelalte, toate câte sunt cunoscute ca o limită* (ὅσα ὡς ὄρος ἐννοοῦνται ἐτέρων), așa cum este punctul față de linie (στιγμὴ πρὸς γραμμὴν) și linia față de suprafață (γραμμὴ πρὸς ἐπιφάνειαν), nu se rânduiesc de-a dreptul în înlănțuirea dintre categorii (κατ' εὐθείαν σειρὰν ἐν ταῖς κατηγορίαις), ci se raportează indirect (ἀλλὰ πλαγίως ἀνάγονται) la categoria de ansamblu și cea pentru care sunt termeni (ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τοῦ ὅλου καὶ ὧν εἰσιν ὅροι). La fel, *privațiunile* (αἱ στερήσεις) se raportează la categoria pentru care sunt privațiuni (ἐπὶ τὴν κατηγορίαν ὧν εἰσὶ στερήσεις) și *negațiile* (αἱ ἀποφάσεις) la categoria pentru care sunt negații (ὧν εἰσὶ ἀποφάσεις)¹⁰³.

Diviziunea ființei în aceste zece genuri (ή διαίρεσις τοῦ ὄντος εἰς τὰ δέκα ταῦτα γένη) este *precum cea a cuvântului omonim în diferitele sale semnificații*

⁹⁹ În propria interpretare la categorii (cf. *Pentru o interpretare ...*, p. 114), potrivit căreia *tabloul categoriilor este orizontul întrebărilor posibile*, Constantin Noica redă în concret numele categoriilor, așa cum apar în textul aristotelic, sub formă interogativă astfel: οὐσία sau τί ἐστὶ (ce este?), ποσόν (cât de mare?), ποιόν (ce fel?), πρὸς τι (față de ce?), ποῦ (unde?), ποτέ (când?), κείσθαι (cum stă?), ἔχειν (ce are?), ποιεῖν (ce face?), πάσχειν (ce suferă?); aceasta spre deosebire de traducerile moderne (vezi Ș. Nicolau, *op. cit.*, p. 521, n. 71), care în genere redau numele categoriilor în abstract „stoicizându-le”, cum spune comentatorul.

¹⁰⁰ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

¹⁰¹ Mai întâi Porfir (cf. Porphyrius, *op. cit.*, p. 71, 28–29 (11v25–26), p. 61 în trad. C. Noica) spune că *diviziunea supremă și primă* (ή ἀνωτάτω καὶ πρώτη διαίρεσις) este cea *în două grupe* (εἰς δύο), adică *în substanță și accident* (εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός), iar în urma lui, și Dexip vorbește despre aceeași împărțire (cf. Dexippus, *op. cit.*, p. 31, 13 (37, 26), p. 179 în trad. C. Noica).

¹⁰² Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

¹⁰³ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

(ὡς ὁμωνύμου φωνῆς εἰς τὰ διάφορα σημαίνόμενα), adică al treilea fel de diviziune de care vorbește Corydaleu în capitolul 3. Pe de altă parte, omonime se spune în mai multe feluri (πλεοναχῶς), iar, dintre acestea, felul potrivit căruia se distribuie ființa în zece categorii (καθ' ὃν διανέμεται τὸ ὄν εἰς τὰς δέκα κατηγορίας) este *cel numit plecând de la unu sau în raport cu unu* (ὁ ἀφ' ἑνός ἢ πρὸς ἓν λεγόμενος)¹⁰⁴. Aceste omonime sunt *toate cele care participă la același nume* (ὅσα τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος μετέσχηκεν), în măsura în care ele se raportează la o anume semnificație primă și principală a lor (ἀναφέρεται ἐπὶ τι πρῶτον καὶ κυρίως σημαίνόμενον ἐν αὐτοῖς)¹⁰⁵. Într-adevăr, spune Corydaleu, între realități (ἐν γὰρ τοῖς οὖσιν), *substanța este prima și cea mai importantă semnificație a ființei* (ἡ οὐσία ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ κυριώτατον σημαίνόμενον τοῦ ὄντος), în timp ce *categoriile rămase* (αἱ δὲ λοιπαὶ κατηγορίαι) se numesc *realități* (ὄντα λέγονται) în măsura în care ele se raportează la *substanță* (ἐφ' ὅσον ἐπὶ τὴν οὐσίαν ἀναφέρονται) și acestea sunt *extensiuni* (ἐκτάσεις), *stări* (πάθη) și *circumstanțe* (περιστάσεις). Prin urmare, *ființa nu se enunță sinonimic despre toate genurile de ființă* (τὸ ὄν οὐ κατηγορεῖται συνωνύμως κατὰ πάντων τῶν τοῦ ὄντος γενῶν), ci *omonimic*, așa cum spune Dexip despre *a fi* (τὸ εἶναι)¹⁰⁶. Din această cauză, încheie comentatorul în acord cu Porfir și Dexip¹⁰⁷, *ființa nu este genul categoriilor* (οὐδὲ γένος ἐστὶν τῶν αὐτῶν).

Al doilea subcapitol care se referă la capitolul 4 al *Categoriilor*, numit *Despre numărul genurilor de ființă* (περὶ τῶν ἀριθμοῦ τῶν τοῦ ὄντος γενῶν; p. 81–83), încearcă să justifice *numărul* celor zece genuri, judecat fie ca excesiv, fie ca insuficient, dar recunoscut drept *enumerarea exactă* (ἡ ἀκριβῆς ἀπαρίθμησις) de la Aristotel și primii comentatori greci, pe urma, și poate sub presiunea, tradiției pitagoreico-platoniciene¹⁰⁸. Cele zece genuri de ființă sunt obținute *după diviziunea ființei* (ἀπὸ τῆς διαίρεσεως τοῦ ὄντος). *Ființa* (τὸ ὄν) este sau *substanță* (οὐσία), prima categorie (ἡ πρώτη κατηγορία), sau *accident* (συμβεβηκός). La rândul său, *accidentul* este sau *absolut* (ἀπόλυτον), sau *relativ* (σχετικόν). Dacă este absolut, el provine sau *din materie* (ἀπὸ τῆς ὕλης), constituind *cantitatea* (τὸ ποσότης), a

¹⁰⁴ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

¹⁰⁵ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 81.

¹⁰⁶ Cf. Dexippus, *ibidem*, p. 35, 21–22 (42, 29–30), p. 183 în trad. C. Noica, subl. n.: „Așadar, «a fi» va reprezenta un *omonim* (καὶ τὸ εἶναι ὄν ὁμωνυμιον ἔσται) și se va spune în zece feluri (καὶ δεκαχῶς ῥηθήσεται), în câte se spun și realurile (ὅσαχῶς καὶ τὰ ὄντα)».

¹⁰⁷ După Porfir (cf. Porphyrius, *ibidem*, p. 87, 14–18 (21v1–5), p. 81 în trad. C. Noica, subl. n.), nu se poate da o definiție a celor zece genuri de categorii, „fiindcă orice definiție implică genul (διότι πᾶς ὅρος ἐκ γένους), iar *acestea n-au gen* (τούτων δὲ οὐκ ἔστιν γένος), căci ele sunt cele mai generale (ἔστιν γὰρ τὰ γενικώτατα)». După Dexip (cf. Dexippus, *ibidem*, p. 39, 10–15 (47, 13–18), p. 185 în trad. C. Noica), aici nu poate fi vorba despre o *împărțire a genului în specii* (τομὴ γένους εἰς εἶδη), fiindcă *nu există un gen comun al celor zece categorii* (οὔτε ἐστὶ τι κοινὸν γένος τῶν δέκα κατηγοριῶν), numit fie „ființa” (τὸ ὄν), fie „ceva” (τὸ τί).

¹⁰⁸ Potrivit tradiției pitagoreico-platoniciene, numărul 10 era *numărul perfect*, el fiind suma primelor patru numere naturale (10 = 1 + 2 + 3 + 4).

două categorii, sau *din formă* (ἀπὸ τοῦ εἶδους), constituind *calitatea* (τὸ ποιότης), a treia categorie¹⁰⁹. Dacă este relativ, în cazul în care este în sine însuși și în sens propriu (καθ' αὐτὸ καὶ κυρίως), ajunge la *categoria relativilor* (ἡ τῶν σχετικῶν κατηγορία) sau *relativi* (τὰ σχετικά)¹¹⁰. Corydaleu consideră că acestea sunt *cele patru genuri principale de ființă* (τὰ τέτταρα κυριώτατα γένη τοῦ ὄντος), iar cele șase rămase (τὰ λοιπὰ ἕξ) reprezintă *genurile de ființă mai puțin importante* (τὰ ἥττον κύρια γένη τοῦ ὄντος). Sunt mai puțin importante fiindcă ele se rânduiesc într-un anume fel sub relativi (ὅτι ὑπάγεται τρόπον τινὰ ὑπὸ τὰ σχετικά), și chiar dacă sunt luate ca absolute (ἀλλ' εἰ καὶ ὡς ἀπόλυτα ληφθείη), nu sunt gândite fără relație (οὐκ ἄνευ σχέσεως ἐννοεῖται). În fiecare dintre acestea e considerată substanța în relație cu altceva diferit de ea. Considerată ca fiind în timp (θεωρουμένη ὡς ἐν χρόνῳ οὕσα), substanța împlinește *momentul când* sau *timpul* (τὸ ποτέ); ca fiind în spațiu (ὡς ἐν τόπῳ), împlinește *locul* (τὸ ποῦ); potrivit cu așezarea în spațiu (κατὰ τὴν ἐν τόπῳ θέσιν), împlinește *poziția* (τὸ κείσθαι); ca fiind în mișcare (ὡς κινουσα), împlinește *acțiunea* (τὸ ποιεῖν); ca fiind mișcată (ὡς κινουμένη), împlinește *pasiunea* (τὸ πάσχειν); ca având o poziție față de altă substanță (καθὸ τις ἐτέρα περὶ ἐτέραν οὐσίαν θέσιν ἔσχηκε), împlinește *posesiunea* (τὸ ἔχειν). Prin urmare, încheie Corydaleu capitolul, este evident că *substanța considerată în relație cu altceva* (δῆλον οὖν ὅτι τῆς οὐσίας σχετικῶς πρὸς ἕτερα θεωρουμένης) împlinește *ultimele șase dintre categorii* (ἀποτελοῦνται αἱ ἕξ ὕστεραι τῶν κατηγοριῶν)¹¹¹.

Toate încercările de ordonare logică a tabloului categoriilor făcute de comentarii greci ai tratatului pleacă de la o împărțire în două clase. Porfir și Dexip pornesc de la aceeași diviziune în substanță și accident. Trebuie remarcat faptul că și Teofil Corydaleu construiește arborele categoriilor aristotelice pornind tot de la o împărțire dihotomică în substanță și accident, înscriindu-se astfel în tradiția primilor comentarii ai *Categoriilor*. Ammonius justifică decada categoriilor prin tetrada care se naște tot din dualitate. Remarca pe care o face însă Constantin Noica în propriul comentariu e de natură să repună lucrurile în matca lor originară, adică firesc aristotelică: „Dar orice ordine riscă să fie o amăgire, redeșteptând întrebarea dacă nu se poate reduce tabloul categoriilor la mai puține sau chiar la un gen unic. Este deci, poate mai bine să lași tabloul așa cum se prezintă și să cauți, nu ordinea dinăuntru lui, ci, eventual, ordinea de care ține el, adică stratul mai adânc al logosului, din care a putut el izvorâ”¹¹².

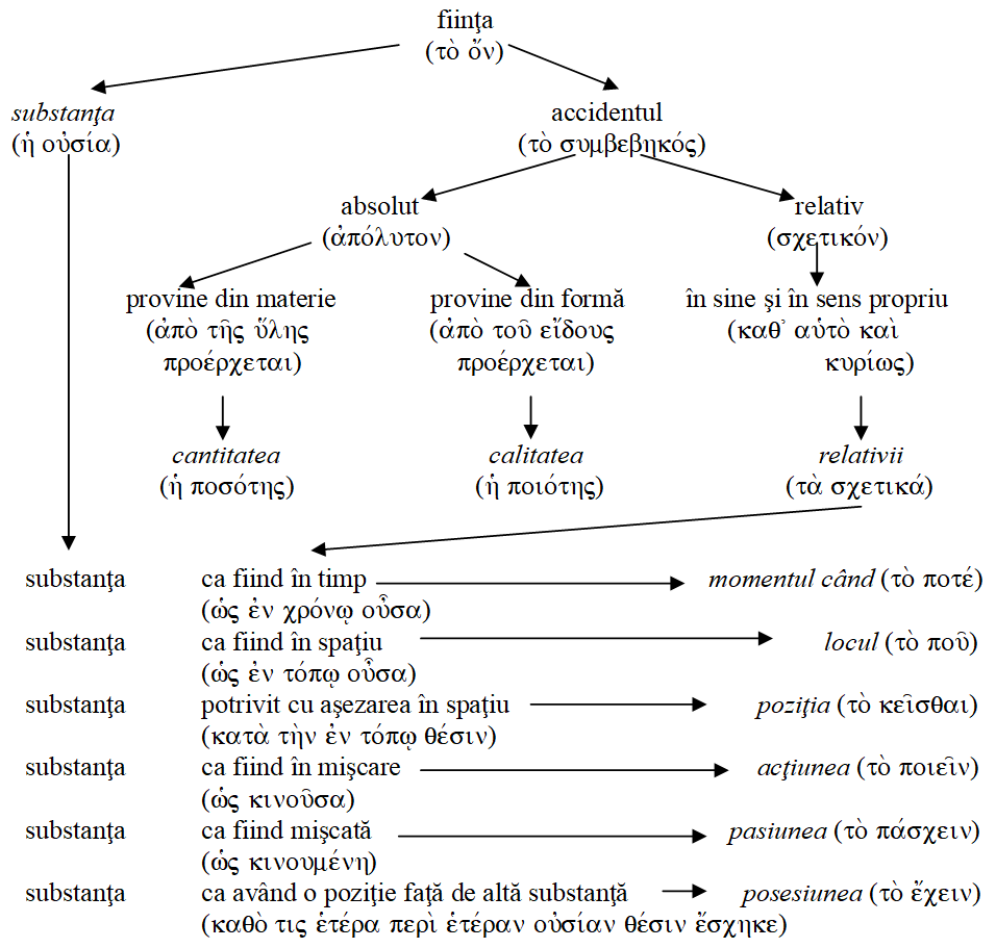
Deși nu figurează în *Introducere*, schematic, arborele lui Corydaleu ar arăta astfel:

¹⁰⁹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

¹¹⁰ Cf. Th. Corydalée, *op. cit.*, p. 83.

¹¹¹ Cf. Th. Corydalée, *ibidem*.

¹¹² C. Noica, *Pentru o interpretare a Categoriilor lui Aristotel*, în *Probleme de logică*, vol. I, București, Editura Academiei, 1968, p. 114.

Ca și în cazul lui Corydaleu, nici la Simplicius și nici la Olympiodorus, cei doi arbori ai categoriilor nu figurează schematic, ci sunt descriși în textul comentariilor. Primul dintre ei, Simplicius pornește de la împărțirea realităților (τὰ ὄντα) în existențe și procese. Existențele, care stau sub semnul *inrâuririi*, în timp ce procesele stau sub semnul *acțiunii*, sunt *substanțele* și *accidentele*. Accidentele la rândul lor pot fi în relație, sau fără relație, din cele din urmă rezultând categoria *mărimii* și a *calității*. Din accidentele în relație rezultă categoria *relativilor* propriu-ziși sau convertibili și *relativii* neconvertibili. *Relativii* neconvertibili conduc, pentru corporal, la categoriile *poziției* și *posesiunii*, iar pentru incorporal, la categoriile *locului* și *momentului*, obținându-se astfel cele zece

categoriilor aristotelice¹¹³. Potrivit lui Olympiodorus, al doilea dintre ei, fiecare ființare sau realitate este sau nu este în subiect, diviziune pe care o regăsim și la Elias¹¹⁴. În subiect nu este *substanța*. Dintre cele în subiect, unele sunt în sine, altele în relație, de unde categoria *relativilor*. Cele în sine pot fi divizibile, ceea ce dă categoria *mărimii*, sau indivizibile, ceea ce dă categoria *calității*. Pe de altă parte, substanța împletită cu mărimea duce la categoriile *locului și momentului*, împletită cu calitatea duce la categoriile *acțiunii și înrâuririi*, iar împletită cu relativii duce la categoriile *poziției și posesiunii*¹¹⁵. Așa cum s-a spus, Constantin Noica socotea arborele lui Simplicius prea elaborat și îndepărtat de tradiția comentatorilor greci și mult mai spontan și mai sugestiv arborele lui Olympiodorus

În urma lor, Corydaleu face ultima încercare ce ține de tradiția greacă a vechilor comentatori și prezintă tabloul categoriilor, asemenea lui Simplicius și Olympiodor, sub forma unui arbore logic, care poate fi descris într-un cuvânt drept unul tradiționalist, pe linia vechilor comentatori greci ai *Categoriilor* lui Aristotel.

¹¹³ Cf. Simplicius, *In Aristotelis categorias commentarium* (CAG, vol. VIII), ed. C. Kalbfleisch, Berlin, 1907, p. 67.

¹¹⁴ Cf. Ammonius, *op. cit.*, p. 24, 26–27 (93r), p. 243 în trad. C. Noica; cf. Elias, *op. cit.*, p. 159, 6 (244v).

¹¹⁵ Cf. Olympiodorus, *Prolegomena et in categorias commentarium* (CAG, vol. XII, pars I), ed. A. Busse, Berlin, 1902, p. 54.